

Aksjologia prawa

Między godnością
osoby, wolnością
a odpowiedzialnością

Recenzenci:

ks. prof. dr hab. Józef Naumowicz (UKSW) oraz dr hab. Marta Osuchowska, prof. UKSW

ISBN: 978-83-66760-43-1

© Copyright by UWM w Olsztynie i Autorzy 2026

Wydawca:

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Filia w Elku

Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

I. Aksjologiczne fundamenty prawa

Piotr Szymaniec, <i>Godność człowieka jako podstawa systemu prawnego. Podejście filozoficznoprawne i porównawcze</i>	11
Łukasz Duda, <i>Przed-prawny charakter moralności w bioetyce Leona Kassa</i>	25
Jacek Mrozek, <i>Aksjologia bezpieczeństwa i prawa zwyczajowego dawnych Słowian</i>	35

II. Aksjologia państwa i instytucji publicznych

Michał Krawczyk, <i>Podstawy aksjologiczne brytyjskiego systemu konstytucyjnego i jego przeobrażenia w ostatnim ćwierćwieczu</i>	51
Arkadiusz Indraszczyk, <i>Instytucja kadencji a wolność wyboru i wybierania</i>	63
Marcin Radziłowicz, <i>Aksjologiczne i regulacyjne podstawy samodzielności jednostek samorządu terytorialnego w świetle zasady pomocniczości</i>	73

III. Godność człowieka, wolność i ochrona praw jednostki

Krystyna Ziółkowska, <i>Ochrona godności człowieka oraz dóbr osobistych w zatrudnieniu</i>	87
Urszula Kierzkowska, <i>Charakter prawny umowy deweloperskiej jako wyraz aksjologii ochrony nabywcy w systemie normatywnym</i>	99
Agata Opalska-Kasprzak, <i>Ochrona małoletniego przed przemocą domową w świetle prawa rodzinnego i karnego</i>	125
Justyna Krzywkowska, <i>Wartości domu rodzinnego a zdolność do realizacji istotnych obowiązków małżeńskich</i>	135
Mieczysław Różański, <i>Nauczanie religii jako przejaw wolności religijnej</i>	149
Tomasz Jakubiak, <i>Zagrożenia wolności religijnej według doktryny i dyscypliny Kościoła katolickiego</i>	159
Szymon K. Wawrzyńczak, <i>Zasada „communicatio” in sacris jako wyraz aksjologicznych napięć w prawie i doktrynie Kościoła rzymskokatolickiego</i>	175

IV. Aksjologia odpowiedzialności zawodowej

Mateusz Wyrzykowski, <i>Etyka sędziego i wiarygodność świadka w prawodawstwie starożytnego Izraela</i>	189
Piotr Żywiecki, <i>Służba w obcej armii i służba najemna. Aspekty prawne i etyczne</i>	199
Andrzej Dzikowski, <i>Axiological basis for veterinary practice – the role of the guiding ethical-legal principle in the context of the attempt at amendment of the Polish Code of Veterinary Professional Ethics, 2026</i>	213

Wykaz wybranej literatury	225
---------------------------------	-----

Tomasz Jakubiak

Akademia Katolicka w Warszawie – Collegium Joanneum

ORCID: 0000-0003-4781-686X

Zagrożenia wolności religijnej według doktryny i dyscypliny Kościoła katolickiego¹

Współcześni papieże w swoim nauczaniu konsekwentnie podkreślają fundamentalne znaczenie wolności religijnej dla zachowania ładu moralnego i społecznego, wskazując jednocześnie na narastające jej zagrożenia. Dnia 10 października 2025 r. Leon XIV w przemówieniu do członków międzynarodowej organizacji Pomoc Kościołowi w Potrzebie (*Aid to the Church in Need International*) podkreślił, że wolność religijna jest „kamieniem węgielnym każdego sprawiedliwego społeczeństwa, ponieważ chroni przestrzeń moralną, w której można kształtować i ćwiczyć sumienie”. Odwołując się do swego poprzednika na Stolicy Piotrowej, zauważył również, że negacja wolności religijnej prowadzi do rozpadu więzi etycznych i duchowych podtrzymujących wspólnoty. Konsekwencją tego jest z kolei wzrost strachu, podejrzliwości oraz przemocy².

Dokumentem Stolicy Apostolskiej stanowiącym krok milowy w dowartościowaniu wolności religijnej oraz określeniu jej zakresu przedmiotowego i podmiotowego jest Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* Soboru Watykańskiego II z dnia 7 grudnia 1965 r.³ Ojcowie soborowi nie tylko opisali w niej zakres wolności religijnej, lecz także wskazali niektóre zjawiska zagrażające temu podstawowemu prawu człowieka i społeczności.

Chociaż normatywnie wolność religijna jest uznawana za jedno z podstawowych praw człowieka, w rzeczywistości przestrzeganie tego prawa napotyka

¹ Artykuł jest efektem stażu naukowego odbywanego przez autora na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w dniach od dnia 30 czerwca 2025 r. do dnia 31 października 2025 r. Opiekunem stażu był ks. prof. dr hab. Zbigniew Janczewski z UKSW.

² Leon XIV, *Przemówienie Ojca Świętego Leona XIV do delegacji fundacji „Aid to The Church in Need International”*, 10 października 2025 r., <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/pl/speeches/2025/october/documents/20251010-ac.html> (dostęp: 29.10.2025).

³ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Declaratio de libertate religiosa Dignitatis humanae*, 7 grudnia 1965 r., AAS 57 (1965), s. 90-112 (dalej jako: DH).

liczne ograniczenia o charakterze ideowym, prawnym i społeczno-kulturowym. Celem niniejszego artykułu jest analiza zagrożeń wolności religijnej identyfikowanych w nauczaniu Stolicy Apostolskiej, ze szczególnym uwzględnieniem ich podstaw doktrynalnych oraz konsekwencji dla życia publicznego i społecznego. W publikacji omówiono kolejno ideowe deformacje wolności religijnej, błędne koncepcje państwa i ideologie polityczne, współczesne procesy społeczno-kulturowe oraz wewnętrzne wypaczenia religii, które w nauczaniu Kościoła katolickiego uznawane są za szczególne zagrożenia tego prawa. Ze względu na ograniczone ramy publikacji autor nie podjął próby całościowego omówienia przedmiotowej problematyki, ograniczając analizę – w swoim przekonaniu – do zagrożeń o największym znaczeniu. W badaniach zastosowano metodę analizy i krytycznej interpretacji dokumentów Magisterium Kościoła katolickiego, metodę historyczno-doktrynalną oraz elementy analizy porównawczej. Przedstawione wyniki badań zachowują aktualność, gdyż współcześnie wolność religijna jednostek i wspólnot bywa naruszana na wiele sposobów, coraz bardziej subtelnych i „wyrafinowanych”⁴.

Ideowe deformacje wolności religijnej

Ideowe zagrożenia wolności religijnej zajmują istotne miejsce w nauczaniu Kościoła katolickiego. Papieże szczególną uwagę zwracają na te nurty myślowe, które deformują samo pojęcie wolności, oddzielając je od prawdy i obiektywnego porządku moralnego. Do najpoważniejszych należą absolutyzacja wolności religijnej oraz relatywizm poznawczy i moralny.

Absolutyzacja wolności religijnej

Pierwszym istotnym zagrożeniem, na które zwracają uwagę papieże, wyszczególnionym w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, n. 2109, jest przypisywanie wolności religijnej charakteru absolutnego. W przedmiotowym numerze zapisane zostało: „Prawo do wolności religijnej nie może być w sobie (...) nieograniczone”⁵.

Argumentów przeciw nieograniczonemu charakterowi ludzkiej wolności dostarczył Leon XIII w encyklice *Libertas* (1888 r.)⁶. Swoje uzasadnienie rozpoczął

⁴ Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2011 roku*, 8 grudnia 2010 r., https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20101208_xliv-world-day-peace.html (dostęp: 29.08.2025).

⁵ *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2012 (dalej jako: KKK).

⁶ Leo XIII, *Litterae encyclicae de libertate humana Libertas*, 20 czerwca 1888 r., n. 5-7,

od ukazania przebiegu procesów decyzyjnych osoby ludzkiej. Opisał rolę, jaką odgrywają w nich wola, rozum, intelekt, osąd. Przypomniął, że o wolności wyboru, która jest tożsama z wolą, nie może być mowy, gdy wola nie posiada zdolności wyboru. Dokonuje ona wyboru dobra dopiero po oświeceniu jej przez intelekt. Aby dobro jako dobre było pożądane przez wolę, konieczne jest, by było znane intelektowi. Dobrowolny wybór następuje dopiero po osądzie, który jest aktem rozumu, a nie woli. Rozum i wola są jednak niedoskonałe, dlatego rozum może proponować woli coś, co ma jedynie pozory dobra. Po tych ustaleniach Leon XIII wskazał, że ze względu na ograniczoność ludzkiej natury musi istnieć „stała reguła”, która pozwala rozstrzygnąć, co należy czynić, a czego zaniechać. W dalszym wywodzie papież zaprezentował rolę „prawa naturalnego”, wzmacniającego i porządkującego ludzką wolę. Oznajmił, że ponieważ wieczne prawo Boże jest jedynym standardem i regułą wolności człowieka, „prawdziwa wolność społeczeństwa ludzkiego nie polega na tym, by każdy człowiek robił, co mu się podoba, gdyż doprowadziłoby to jedynie do zamieszania i zamętu oraz do upadku państwa”. Według biskupa Rzymu nakazy prawa świeckiego powinny, w imię wolności, umożliwiać postępowanie zgodne z prawem wiecznym (n. 10).

Błąd polegający na przypisywaniu prawom człowieka charakteru bezwzględ- nego, jak zauważył papież Pius VI w brewe *Quod aliquantum* z dnia 10 marca 1791 r., głosili między innymi waldensi, begardzi, Luter oraz Zgromadzenie Narodowe Francji w *Konstytucji cywilnej kleru* (1790 r.). Biskup Rzymu dobitnie stwierdził, że korzystanie z praw nie może stać w sprzeczności z rozumem, który pozwala odkryć prawo Boże. Podkreślił, że jako istoty społeczne winniśmy przyczyniać się do dobra wspólnego. Biorąc zaś pod uwagę ograniczenia ludzkiej natury, zadeklarował, że jednostki winny uwzględniać pomoc udzielaną przez prawowitych przełożonych, którzy mogą regulować ich postępowanie, a także uczyć je, by łatwiej przychodziło im dostosowanie stylu życia „do światła rozumu, zasad natury i zasad religii”. Pius VI stwierdził, że kompetencje w tej materii ma władza nie świecka, lecz ta, która została do tego upoważniona przez Boga⁷. Warto zauważyć, że w soborowej *Deklaracji o wolności religijnej* nie kwestionowano uprawnień władzy świeckiej do ograniczania wolności religijnej.

W encyklice *Veritatis splendor* (1993 r.) Jan Paweł II wskazał, jakie konsekwencje może mieć przypisywanie wolności charakteru bezwzględnego przez

ASS 20 (1887), s. 606-607 (Numerację podano według tłumaczenia angielskiego zamieszczonego na stronie: https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_20061888_libertas.html) (dostęp: 29.08.2025).

⁷ Pio VI, Breve *Quod aliquantum*, 10 marca 1791 r., <https://www.vatican.va/content/pius-vi/it/documents/breve-quod-aliquantum-10-marzo-1791.html> (dostęp: 28.08.2025).

współczesne doktryny. Stwierdził, że wyznawcy tych poglądów tracą zmysł transcendencji albo wprost określają swoje stanowisko jako ateistyczne. Przypisują indywidualnemu sumieniu prerogatywy najwyższej instancji osądu moralnego i uznają osądy ludzkie za prawdziwe, tylko dlatego że pochodzą one od sumienia. W związku z tym, według papieża Polaka, zanikł nieodzowny wymóg prawdy. Ustąpił miejsca kryterium szczerości, autentyczności, „zgody z samym sobą”, co z kolei doprowadziło do skrajnie subiektywistycznej interpretacji osądu moralnego.

Jak podkreślał Jan Paweł II, te różnorodne koncepcje stanowią podłoże nurtów myślowych dopatrujących się antynomii między prawem moralnym a sumieniem, między naturą a wolnością⁸. Należy również zauważyć, że według KKK n. 2104 obowiązek poszukiwania prawdy – szczególnie w kwestiach odnoszących się do Boga i Jego Kościoła – wypływa z samej natury człowieka. Obowiązek ten nie pozostaje w sprzeczności ani z szacunkiem wobec innych religii, ani z miłością okazywaną osobom pozostającym w błędzie.

Lektura dokumentów Stolicy Apostolskiej pozwala sformułować wniosek, że przypisywanie człowiekowi niczym nieograniczonej wolności nie ma nic wspólnego z prawdą o nim samym zawartą w prawie Bożym. Prawdziwa wolność polega bowiem na zdolności człowieka do wyboru dobra, przy jednoczesnym otwarciu się na Boga. Absolutyzowanie wolności religijnej spycha religię do roli jednej z wielu prywatnych opinii i w efekcie osłabia prawo człowieka do publicznego wyznawania wiary. Realizacja prawa do wolności religijnej pozbawiona odpowiedzialności przed jakąkolwiek instancją ludzką lub boską może stać się przyczyną nietolerancji.

Zarysowane powyżej rozumienie wolności religijnej pozwala lepiej uchwycić sens papieskich ostrzeżeń przed liberalizmem, który absolutyzując autonomię ludzkiego rozumu, odrywa go od prawa wiecznego⁹.

Relatywizm

Katechizm Kościoła katolickiego przypomina, że prawo do wolności religijnej nie może być pojmowane jedynie w kategoriach porządku publicznego, redukowanego do ujęć pozytywistycznych czy naturalistycznych (KKK, n. 2109). Innymi słowy, porządek publiczny nie może być zawężany do świeckich czy naturalistycznych kryteriów, pomijających wymogi wiecznego prawa moralnego.

⁸ Ioannes Paulus II, *Litterae encyclicae de quibusdam quaestionibus fundamentalibus doctrinae moralis Ecclesiae Veritatis splendor*, 6 sierpnia 1993 r., n. 32, AAS 85 (1993), s. 1159-1160.

⁹ Leo XIII, *Litterae encyclicae Libertas...*, n. 15.

Wymienione nurty myślowe przypisują rozumowi ludzkiemu wyłączny autorytet w rozróżnianiu dobra i zła oraz prawdy i fałszu. Oznacza to, że o tym, co należy czynić, a czego unikać, rozstrzyga ludzki osąd lub wola większości, a nie obiektywna natura rzeczy. W takiej perspektywie prawo staje się zależne od zmiennych opinii większości, co w konsekwencji może prowadzić do tyranii.

Odnosząc się do wpływu tych nurtów na religię, papież Leon XIII zauważył: „odrzućcie władzę Boga nad człowiekiem i społeczeństwem obywatelskim prowadzi do tego, że religia, jako instytucja publiczna, nie może rościć sobie prawa do istnienia, a wszystko, co należy do religii, będzie traktowane z całkowitą obojętnością”¹⁰. Podobnie Benedykt XVI wskazywał, że obecnie dominująca w sferze publicznej pozytywistyczna koncepcja natury i rozumu, przypisując sobie rolę jedynej kultury w pełni wystarczającej człowiekowi, sprowadza religię do poziomu subkultury¹¹. W takim układzie religia zostaje zepchnięta do sfery prywatnej.

Powiązanie prawdy, wartości i moralności wyłącznie z kontekstem kulturowym, określonym społeczeństwem czy uwarunkowaniami historycznymi to kolejne zagrożenie wolności religijnej dostrzeżone w nauczaniu Kościoła. Na gruncie teorii poznania przekonanie relatywistyczne sprowadza się do tezy, że poznanie ludzkie jest subiektywne, ponieważ rozum nie ma możliwości dotarcia do prawdy lub istoty rzeczy. Relatywiści negują istnienie prawdy obiektywnej¹².

W Magisterium Kościoła można znaleźć wiele przestróg przed relatywizmem. Jan Paweł II w *Veritatis splendor* (1993 r.) stwierdził, że pozbawia on życie społeczności cywilnej trwałego i moralnego punktu odniesienia, prowadzi do negacji godności osoby ludzkiej, przyczynia się do marginalizacji potrzeb religijnych. W efekcie wyniszcza przestrzeń wolności i prawdy, czego skutkiem może być totalitaryzm, czyli system oparty na arbitralnej władzy¹³. Na skutek odrzucenia istnienia prawdy obiektywnej idee i przekonania mogą zostać zinstrumentalizowane na potrzeby rządzących¹⁴. Relatywizm uniemożliwia prowadzenie dialogu, gdyż prawda bywa rozmywana w imię poprawności politycznej¹⁵. Warto podkreślić, że dialog należy do istoty przepowiadania prawd

¹⁰ Tamże, n. 16.

¹¹ Benedykt XVI, *Przemówienie Ojca świętego w Bundestagu* (Berlin, Reichstagsgebäude), 22 września 2011 r., https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/speeches/2011/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20110922_reichstag-berlin.html (dostęp: 28.08.2025).

¹² *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl> (dostęp: 28.08.2025).

¹³ Ioannes Paulus II, *Litterae encyclicae Veritatis splendor...*, n. 101.

¹⁴ Ioannes Paulus II, *Litterae encyclicae saeculo ipso Encyclicis ab editis litteris «Rerum novarum» transacto Centesimus annus*, 1 maja 1991 r., n. 46, AAS 83 (1991), s. 850.

¹⁵ Benedict XVI, *Litterae encyclicae de humana integra progressionem in caritate veritateque Caritas in veritate*, 29 czerwca 2009 r., n. 26, AAS 101 (2009), s. 660-661.

religijnych (kan. 787 § 1 KPK¹⁶) i winien być prowadzony między instytucjami religijnymi oraz między różnymi instytucjami religijnymi i świeckimi¹⁷.

Benedykt XVI, mówiąc o relatywizmie, na spotkaniu z Kurią Rzymską w 2005 r. zwrócił uwagę, że utożsamianie religii z brakiem zdolności człowieka do poznania prawdy prowadzi do uznania religii za niekonieczną społecznie i historycznie¹⁸.

Wolność religijna wobec błędnych koncepcji państwa

Nie trzeba dowodzić, jak wielkie zagrożenie wolności religijnej stanowią błędne koncepcje państwa i ideologie polityczne. Wśród nich mocne piętno na wolności religijnej odcisnęły komunizm i faszyzm. Oparte są one, odpowiednio, na ateistycznym materializmie marksistowskim oraz skrajnym nacjonalizmie. Dążyły do całkowitego podporządkowania lub wyeliminowania religii. Reżimy komunistyczne usiłowały wykorzenić wiarę z życia społecznego, prześladując Kościół i ograniczając wszelkie przejawy kultu. Systemy faszystowskie z kolei podporządkowywały religię celom państwa, pozbawiając Kościół niezależności, a tam gdzie stawiał opór – wprowadzając otwarte represje¹⁹. Papieże XX w. stanowczo potępiли ideologię zarówno komunistyczną²⁰, jak i faszystowską (oraz pokrewny im nazizm)²¹, wskazując na ich zasadniczą sprzeczność z godnością osoby ludzkiej i jej niezbywalnymi prawami, w tym prawem do wolności religijnej.

¹⁶ KPK – skrót od: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25 stycznia 1983 r., AAS 75 (1983), pars II: 1-319.

¹⁷ Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju*..., n. 9.

¹⁸ Benedykt XVI, *Przemówienie papieskie podczas spotkania z Kurią Rzymską*, 22 grudnia 2005 r., https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/kuriarz_22122005.html (dostęp: 28.08.2025).

¹⁹ M. Konrat, *Papież Pius XI i Polska w dobie totalitaryzmów i kryzysu systemu wersalskiego (1933-1939)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 30 (2008), s. 208, 212; J. Dębiński, *Udział Stolicy Apostolskiej w pokonaniu faszyzmu*, „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie” 3 (2015), s. 236-237, 244; P. Skibiński, *Dwie antytotitarne encykliki Piusa XI*, „Biuletyn IPN” 206-207 (2023) nr 1-2, s. 45-65.

²⁰ Pius XI, *Litterae encyclicae de comunismo atheo Divini Redemptoris*, 29 marca 1937 r., AAS 29 (1937), s. 65-106; Pius XII, *Litterae encyclicae Summi Pontificatus*, 20 października 1939 r., AAS 31 (1939), s. 413-453; Ioannes Paulus II, *Litterae encyclicae Centesimus annus*...

²¹ Pius XI, *Enzyklika über die lage der Katholischen Kirche im Deutschen Reich Mit brennender sorge*, 14 marca 1937 r., n. 8, 12, 15, 29, 31, 32, 33, 37, 38, 59, 62, https://www.vatican.va/content/pius-xi/de/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennender-sorge.html (dostęp: 12.09.2025); Pius XI, *Litterae encyclicae per la «Azione Cattolica» Non Abbiamo Bisogno*, 29 czerwca 1931 r., AAS 23 (1931), s. 285-312.

Zagadnienie stosunku Stolicy Apostolskiej do ideologii totalitarnych oraz ich oddziaływania na realizację prawa do wolności religijnej przez jednostki i wspólnoty zostało już wielokrotnie poddane analizie. Ze względu na obszerność literatury na ten temat problem ten nie będzie szczegółowo omawiany w niniejszym tekście. Materią dalszych rozważań staną się natomiast współczesne zagrożenia wynikające z błędnych koncepcji państwa i ideologii politycznych.

Państwo jako konstrukt umowy społecznej

Z uznaniem nieograniczonego charakteru wolności ludzkiej (o czym była mowa wcześniej) łączy się koncepcja państwa pojmowanego jako wynik „umowy społecznej”²². W modelu tym rządzący są wybierani przez naród, aby realizowali wolę obywateli, uznawaną za najwyższe prawo. Z tak rozumianą teorią państwa wiąże się przekonanie, że nie posiada ono żadnych zobowiązań wobec Boga, ponieważ źródłem władzy jest wyłącznie lud, określający rządzącym cele do realizacji. Cele te nie muszą być zgodne z prawem Bożym. Wystarczy, że odpowiadają woli narodu.

Konsekwencją takiego podejścia jest arbitralne podporządkowanie sobie przez władzę świecką tak zwanych spraw mieszanych, czyli tych, które z natury podlegają kompetencji zarówno państwa, jak i Kościoła. Od Kościoła, wykonującego swoją misję, oczekuje się wówczas podporządkowania władzy świeckiej. Zakłada się, że wszystkie prawa, jakie ma, zostały mu przyznane przez władzę świecką. Chociaż państwo może formalnie przyznać równe prawo religiom (tak by były jednakowo traktowane przez państwo), to jednak czyni to tylko w takich granicach, aby porządek państwowy (kształtowany arbitralnie przez naród) nie poniósł szwanku. Niejednokrotnie zakazuje się wyznawania religii publicznie i utrudnia się ludziom dostęp do wiary prawdziwej. W tej koncepcji państwa rozumność prawa stanowionego utożsamiana jest z nieograniczoną wolnością sumienia oraz brakiem ograniczeń w wyrażaniu się o Bogu i sprawach z Nim związanych.

Papieże jednoznacznie oceniali powyższą koncepcję państwa jako błędną. Twierdzili, że „cokolwiek tyczy się zbawienia dusz albo służby Bożej, czy ono jest takim ze swojej istoty czy ze względu na cel, do którego zmierza, to wszystko podpada władzy i wyrokowi Kościoła; a wszystko inne zawarte w obrębie spraw świeckich i politycznych, słuszną żeby zależało od świeckiej zwierzchności”²³.

²² Grzegorz XVI, Encyklika o liberalizmie i religijnym indyferentyzmie *Mirari vos*, 15 sierpnia 1832 r., https://silesia.edu.pl/index.php/Papie%C5%BC_Grzegorz_XVI_-_encyklika_Mirari_vos_z_15_VIII_1832 (dostęp: 12.08.2025).

²³ Leon XIII, Encyklika o państwie chrześcijańskim *Immortale Dei*, 1 listopada 1885 r., https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/leon_xiii/encykliki/immortale_dei_01111885 (dostęp: 12.08.2025).

Według papieża nie do zaakceptowania jest zamknięcie sfery religijnej człowieka wyłącznie w przestrzeni życia prywatnego, co głoszone w państwach, w których rozumowi przyznawano autorytet w materii rozeznawania dobra i zła. Takie rozdzielanie prowadzi bowiem do sprzeczności, gdyż w sferze prywatnej i publicznej obowiązywałyby odmienne systemy wartości. Benedykt XVI zauważył, że wolność religijna nie może sprowadzać się jedynie do wymiaru indywidualnego. Powinna ona realizować się we własnej wspólnocie i w społeczeństwie, zgodnie z relacyjną naturą osoby ludzkiej oraz publicznym charakterem religii²⁴. Tego rodzaju sytuację, opisywaną przez papieża, można zaobserwować między innymi w Stanach Zjednoczonych, gdzie orzecznictwo sądowe zawęży rozumienie wolności religijnej do sfery praktyk kultowych oraz osób bezpośrednio uczestniczących w tego rodzaju aktywności religijnej. Okazuje się, że „szpitale, szkoły i instytucje charytatywne, które noszą nazwy religijne i kierują się wartościami religijnymi, nie są chronione w ten sam sposób przed naruszeniami wolności, jak osoby duchowne prowadzące miejsca kultu ukryte w prywatnej sferze wiernych”²⁵.

Laicyzm i państwo laickie

Jednym z kluczowych zagadnień poruszanych w nauczaniu papieskim na temat wolności religijnej jest laicyzm, rozumiany jako próba wykluczenia religii z przestrzeni publicznej. Tego rodzaju podejście, redukujące wiarę do sfery prywatnej, stanowi, w ocenie papieża, poważne zagrożenie zarówno dla wolności religijnej, jak i dla integralnej wizji osoby ludzkiej. Benedykt XVI, przemawiając do uczestników kongresu Unii Włoskich Prawników Katolickich, zauważył, że współcześnie rozumie się laicyzm jako rozdział między państwem a Kościołem, ale przeprowadzony w taki sposób, że odmawia się Kościołowi prawa do wypowiedzania się na tematy związane z życiem i postępowaniem obywateli. Praktyczną konsekwencją takiego podejścia staje się eliminowanie symboli religijnych z przestrzeni publicznej – z urzędów, sądów czy szpitali. U podstaw przedmiotowej koncepcji stoi areligijna wizja życia, myśli i moralności. Arbitralne traktowanie wolności religijnej przez państwo jest równoznaczne z kultywowaniem zawężonej wizji osoby ludzkiej. Eliminowanie religii z przestrzeni publicznej prowadzi do tworzenia społeczeństwa niesprawiedliwego, nie odpowiada ono bowiem prawdziwej naturze osoby ludzkiej²⁶. Jak zauważa Kozerska,

²⁴ Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju...*, n. 6.

²⁵ P.J. Casarella, *Religious Liberty And Relationality: Pope Francis's De-Privatizing Challenge To Jurisprudence In Its Theological Context*, „Cultural Encounters: A Journal for the Theology of Culture” 16 (2021) nr 1, s. 8.

²⁶ Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju...*, n. 1.

powołując się na nauczanie papieża Franciszka, połączenie laicyzmu z relatywizmem w sferze prywatnej i publicznej potęguje dwie skrajne postawy, niebezpieczne kulturowo-etycznie: fanatyzmu religijnego (o którym będzie mowa dalej) oraz „duchowości bez Boga” (sprowadzającej wiarę do sfery subiektywnej oraz negującej rolę transcendencji)²⁷.

Benedykt XVI podkreślał, że świecki charakter państwa nie jest sam w sobie sprzeczny z chrześcijańską wizją życia publicznego. Twierdził, że państwo i Kościół mogą być autonomiczne, ale nie w porządku moralnym. Przypomniął, że wspólnoty religijne każdego wyznania muszą mieć zapewnioną swobodę działalności duchowej, kulturalnej, wychowawczej i charytatywnej²⁸.

Na konieczność poszanowania wolności religijnej jako fundamentu ładu społecznego zwracał uwagę także Jan Paweł II. W posynodalnej adhortacji apostołskiej *Christifideles laici* wskazywał, że wolność religijna leży u podstaw wszystkich praw człowieka. Bez niej nie może być mowy o realizacji dobra osoby i całego społeczeństwa. Jest ona warunkiem pokojowego współżycia między ludźmi²⁹. Papież Polak zauważał także, że kryzysy wolności religijnej dotyczą społeczeństwa demokratyczne, w których postulaty społeczne nie są rozpatrywane przy użyciu kryteriów sprawiedliwości i moralności, lecz w oparciu o siłę wyborczą i finansową grup nacisku³⁰. Na tle tej krytycznej oceny funkcjonowania demokracji niektórzy komentatorzy deklaracji *Dignitatis humanae* formułują tezę, że we współczesnych warunkach nie ma możliwości pogodzenia demokracji liberalnej z chrześcijaństwem, ponieważ podważa ona aksjologiczne fundamenty, na których wyrosła³¹.

Analiza Soboru Watykańskiego II, odczytywana w kontekście dokumentów przedsoborowych, pozwala z kolei zauważyć, że Kościół nie odrzuca idei państwa laickiego w sensie właściwie rozumianej neutralności światopoglądowej. Stanowczo sprzeciwia się jednak laicyzmowi wykluczającemu religię z życia publicznego³².

²⁷ Ewa Kozerska, *Papież Franciszek o prawie*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 25 (2016), z. 2, s. 350.

²⁸ Benedykt XVI, *Przemówienie do uczestników Kongresu Unii Włoskich Prawników Katolickich*, 9 grudnia 2006 r., na podstawie: Benedykt XVI, *Świeckość nie oznacza wykluczania religii z życia*, na stronie: <https://papiez.wiara.pl/doc/374125.Benedykt-XVI-Swieckosc-nie-oznacza-wykluczania-religii-z-zycia?> (dostęp: 28.08.2025).

²⁹ Ioannes Paulus II, *Adhortatio Apostolica Post-synodalis de vocatione et missione Laicorum in Ecclesia et in Mundo Christifideles laici*, 30 grudnia 1988 r., n. 39, AAS 81 (1989), s. 466.

³⁰ Ioannes Paulus II, *Litterae encyclicae Centesimus annus...*, n. 47.

³¹ J. Węgrzecki, *Deklaracja Dignitatis humanae a współczesne społeczeństwo liberalno-demokratyczne*, „Nurt SVD” 2 (2017), s. 448.

³² K. Kotula, *Problem zgodności idei wolności religijnej z doktryną Kościoła katolickiego na tle nowożytnych koncepcji filozoficznych. Rozprawa doktorska z filozofii na Uniwersytecie*

Warto również przypomnieć, co podkreślił Benedykt XVI w przemówieniu w Bundestagu w 2011 r., że Kościół katolicki, w przeciwieństwie do innych wielkich religii, nigdy nie narzucał państwu przyjęcia prawa objawionego i regulacji prawnych na nim opartych. Oczekiwał jedynie odwoływania się przez państwo do natury i rozumu jako prawdziwych źródeł prawa oraz zgody między rozumem subiektywnym i obiektywnym – która z kolei pozwoliła wypracować normy *Deklaracji praw człowieka*³³. Państwo nie powinno przeszkadzać religiom w ukazywaniu ich wartości dla społeczeństwa (DH 4; KKK, n. 2105). Właśnie na tle tak rozumianej neutralności światopoglądowej państwa pojawiają się wątpliwości części komentatorów deklaracji *Dignitatis humanae*, według których Sobór Watykański II zerwał z wcześniejszym nauczaniem, przypisującym władzy cywilnej obowiązek promowania prawdziwej religii³⁴.

Procesy społeczne jako źródło ograniczeń wolności religijnej

W nauczaniu Kościoła katolickiego zwraca się uwagę, że ograniczenia wolności religijnej nie wynikają wyłącznie z rozwiązań prawnych czy ideologii politycznych, lecz biorą się także z dynamicznych procesów społecznych kształtujących współczesne społeczeństwa. Oddziałując na relacje międzyludzkie, kulturę i systemy wartości, mogą pośrednio prowadzić do marginalizacji religii i osłabienia jej publicznego wymiaru.

Globalizacja

Tematem, który często wybrzmiewa w nauczaniu papieży XXI w., jest globalizacja. Przyczynia się ona do powstawania nowych, zmiennych współzależności między narodami i kulturami³⁵. Może być oceniana pozytywnie i negatywnie. Aspekty negatywne uwidoczniają się wtedy, gdy kieruje się jedynie prawami rynku stosowanymi dla korzyści określonych grup. Wtedy ekonomii przyznawana jest wartość absolutna, co przyczynia się do powstawania coraz większych różnic społecznych i lekceważenia godności człowieka³⁶.

Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, promotor: o. dr hab. Marek Urban CSsR, prof. UPJPII, Kraków 2023, s. 158.

³³ Benedykt XVI, *Przemówienie Ojca świętego w Bundestagu...*

³⁴ J. Harrison, *Pope Francis, True Religion, and Religious Liberty*, „Journal of Law and Religion” 33 (2018) nr 3, s. 448.

³⁵ Ioannes Paulus II, *Literae Apostolicae Magni Iubilaei anni MM sub exitum Novo millennio ineunte*, 6 stycznia 2001 r., n. 40, AAS 93 (2001), s. 294.

³⁶ Juan Pablo II, *Exhortación Apostólica postsinodal camino para la conversión, la comunión y la solidaridad en América Ecclesia in America*, 22 stycznia 1999 r., n. 20, AAS 91 (1999), s. 756.

Jak zauważył Benedykt XVI w *Caritas in veritate* (2009 r.), globalizacja może przyczyniać się do powstawania postaw synkretycznych, co prowadzi do umocnienia form religii wyobcowujących osobę³⁷. Wraz z procesem globalizacji może postępować indyferentyzm religijny lub systemowa ateizacja, w następstwie czego jest ograniczane prawo do wolności religijnej. Wolności religijnej nie można bowiem utożsamiać z obojętnością religijną ani z uznaniem wszystkich religii za tak samo wartościowe³⁸.

Zdaniem papieża Franciszka współczesny wzrost możliwości wzajemnego oddziaływania kultur, a także postępująca merkantylizacja sprzyjają często bezkrytycznemu przyjmowaniu „eklektyzmu kulturowego”, w ramach którego kultury są jedynie zbliżane do siebie i traktowane jako zasadniczo równoważne oraz wymienne³⁹. Zjawisko to przyczynia się do propagowania relatywizmu kulturowego, który utrudnia prowadzenie dialogu międzyreligijnego.

W tym miejscu należy zauważyć, że globalizm nie był jedynym zagrożeniem wolności religijnej dostrzeganym przez papieży. W analizie zjawisk społecznych wydaje się on jednak szczególnie istotny, ponieważ w dobie globalizacji zewnętrzne zagrożenia wolności religijnej przenikają się z zagrożeniami o charakterze wewnętrznym⁴⁰. Józef Warzeszak, analizując nauczanie papieskie, wskazywał ponadto na takie zagrożenia, jak konsumpcjonizm, antykultura oraz środki masowego przekazu⁴¹.

Pozostałe współczesne zagrożenia bezpieczeństwa społecznego

Żyjemy w okresie, gdy na życie jednostek i grup znacząco wpływają czynniki wynikające z interwencji różnego rodzaju sfer publicznych. Przyczyniają się one do wywoływania nowego rodzaju konfliktów, mających za przyczynę mniej wyraźnie wyznaczoną granicę między tym, co publiczne, a tym, co prywatne. Z jednej strony zwiększa się liczba kryteriów, na których podstawie definiuje się prawa obywatelskie, z drugiej zaś różnego rodzaju instytucje publiczne i prywatne wchodzi w sferę życia prywatnego⁴². Warto odnotować, że teoretycy bezpieczeństwa wśród zagrożeń bezpieczeństwa społecznego wyróżniają

³⁷ Benedict XVI, *Litterae encyclicae Caritas in veritate...*, n. 54.

³⁸ Tamże, n. 29, 55.

³⁹ Tamże, n. 26.

⁴⁰ A. Gdula, *Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego w XXI wieku*, „Kwartalnik Bellona” 3 (2017), s. 23-26.

⁴¹ J. Warzeszak, *Benedykt XVI w obronie osoby ludzkiej w nauce i życiu społecznym*, „Studia Bobolanum” 34 (2023) nr 4, s. 35-37.

⁴² B. Ekstowicz, *Procesy i ruchy społeczne w świecie na przełomie XX i XXI wieku*, „Civitas Hominiibus: Rocznik filozoficzno-społeczny” 10 (2015), s. 54.

między innymi: bezdomność, bezrobocie, wykluczenie społeczne, uzależnienia, przemoc w rodzinie, dyskryminację ze względu na płeć, kryzys macierzyństwa i ojcostwa, rozwody, prostytucję, uleganie autorytetom, dehumanizację życia kulturalnego (są to zagrożenia wewnętrzne), handel ludźmi i organami, nielegalne i niekontrolowane migracje, fundamentalizm, terroryzm (są to zagrożenia zewnętrzne)⁴³. Część z nich ma bezpośrednie przełożenie na realizację prawa do wolności religijnej.

Wewnętrzne wypaczenia wolności religijnej – fundamentalizm i fanatyzm religijny

Jak już wspomniano, wolność religijna to możliwość działania lub powstrzymywania się od działania w sprawach religijnych zgodnie z własnym sumieniem, wolna od przymusu (KKK, n. 2106). Niebezpieczeństwem dla wolności religijnej, uderzającym w samą jej istotę, jest zatem fundamentalizm⁴⁴. Stanowi on – obok laicyzmu – skrajną formę odrzucenia wolności religijnej rozumianej jako uprawniony pluralizm oraz zasada laickości. Sprzyja różnym formom integryzmu⁴⁵ religijnego⁴⁶. W skrajnych przypadkach może prowadzić do fanatyzmu⁴⁷, który niejednokrotnie potęguje postawy fundamentalistyczne (na zasadzie efektu spirali)⁴⁸, oraz do nietolerancji.

Benedykt XVI zauważył w 2012 r., że fundamentalizm fałszuje religię oraz sprzeciwia się prawdziwemu jej celowi, którym jest zaproszenie do dzielenia się pokojem Bożym na świecie⁴⁹. W pewnych sytuacjach wręcz uniemożliwia

⁴³ A. Gdula, *Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego...*, s. 23-26.

⁴⁴ Fundamentalizm – *ruch, formacja, ideologia o charakterze skrajnie konserwatywnym, przeciwstawiające się jakimkolwiek zmianom lub modyfikacjom doktryny religijnej, kultu, rytuału, obyczajowości* (Encyklopedia PWN...).

⁴⁵ Integryzm – *zachowawczy nurt w katolicyzmie współcz., niechętny postanowieniom Soboru Watykańskiego II; postawa zachowawcza, ultrakonserwatywna i przeciwna wszelkim zmianom; skrajna postać fundamentalizmu* (Encyklopedia PWN...).

⁴⁶ Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju...*, n. 8.

⁴⁷ Fanatyzm – *postawa przejawiająca się w pozbawionym krytycznego dystansu i umiaru przywiązaniu do wyznawanych idei i zasad, bezgranicznej i bezwarunkowej identyfikacji, nietolerancji dla jakichkolwiek przekonań lub rozwiązań alternatywnych, braku gotowości do dyskusji i dialogu, odmowie przyznania nawet częściowej słuszności zwolennikom poglądów odmiennych i rzecznikom dążeń przeciwstawnych* (Encyklopedia PWN...).

⁴⁸ Zob. A.F. Yousif, *Fundamentalism and Fanaticism. A Comparative Analysis*, „Religious Studies and Theology” 30 (2011) nr 1, s. 3-26.

⁴⁹ Catholic News Agency, *Benedict XVI, Fundamentalism a 'falsification' of religion* (Konferencja prasowa w samolocie w czasie podróży do Libanu, 14 września 2012 r.), <https://>

korzystanie z prawa do wolności religijnej⁵⁰. Bywa, że przyczynia się do ucisku i agresji w życiu politycznym, a nawet do ekstremizmu⁵¹. Obok laicyzmu wyklucza możliwość owocnego dialogu i korzystnej współpracy rozumu i wiary religijnej⁵². Fanatyzm, tak jak fundamentalizm, może tworzyć ideologie o pozorach naukowości albo religijności, usprawiedliwiające narzucanie innym własnej koncepcji prawdy i dobra⁵³. Jak zauważył papież Franciszek, ekstremizm i nietolerancja, wypaczając religię, próbują narzucać swoją wolę oszustwem i podstępem⁵⁴. Natomiast zdaniem Benedykta XVI fundamentalizm i fanatyzm zagrażają pozytywnej laickości państwa. Ograniczają publiczną rolę wierzących w życiu obywatelskim i politycznym⁵⁵.

W refleksji nad współczesnymi zagrożeniami dla religii wskazuje się również na zjawisko jej instrumentalnego wykorzystywania. Instrumentalizacja religii prowadzi do podporządkowywania życia religijnego celom politycznym lub ideologicznym, co skutkuje różnymi formami nacisku na Kościół oraz osoby wierzące. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że przeciwdziałanie skrajnym formom fundamentalizmu i podobnym wypaczeniom dokonuje się przede wszystkim poprzez edukację, dialog oraz proces formacji sumień⁵⁶.

Kryzys rodziny a wolność religijna

Podstawową komórką społeczną, w której człowiek uczy się funkcjonowania w społeczeństwie oraz poszanowania wolności, jest rodzina⁵⁷. W związku z tym nie ma się co dziwić, że na przestrzeni wieków papieże wiele uwagi poświęcili

www.catholicnewsagency.com/news/25675/benedict-xvi-fundamentalism-a-falsification-of-religion (dostęp: 28.08.2025).

⁵⁰ Benedict XVI, *Litterae encyclicae de humana integra progressionem in caritate veritateque Caritas in veritate...*, n. 29.

⁵¹ Ekstremizm – szczególna postawa ideowa i styl działania politycznego – tendencja do wyznawania i narzucania otoczeniu, za wszelką cenę, skrajnych poglądów w kwestiach światopoglądowych, ideologicznych i polityczno-ustrojowych (Encyklopedia PWN...).

⁵² Benedict XVI, *Litterae encyclicae Caritas in veritate...*, n. 56.

⁵³ Ioannes Paulus II, *Litterae encyclicae Centesimus annus...*, n. 46.

⁵⁴ S. Wysocka, *Papież Franciszek wezwał do uporania się z ekstremizmem i nietolerancją* (Przemówienie w czasie powitania, Indonezja, 4 września 2024 r.), <https://www.pap.pl/aktualnosci/papiez-franciszek-wezwal-do-uporania-sie-z-ekstremizmem-i-nietolerancja> (dostęp: 28.08.2025).

⁵⁵ Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju...*, n. 8.

⁵⁶ Catholic News Agency, *Benedict XVI, 'Fundamentalism a 'falsification' of religion...*

⁵⁷ Franciscus, *Adhortatio Apostolica Post-Synodalis de Amore in Familia Amoris laetitia*, 19 marca 2016 r., n. 276, AAS 10 (2016), s. 421-422.

zagadnieniom związanym z małżeństwem i rodziną. Do najbardziej znanych dokumentów dotyczących przedmiotowych instytucji należą adhortacje *Familiaris consortio* oraz *Amoris laetitia*. Obydwie mocno akcentują zjawiska sprowadzające kryzys na rodzinę, wskazując na ich związek z możliwością realizacji prawa do wolności religijnej.

Jak zauważył papież Franciszek, niebezpieczeństwem uderzającym w wykonywanie praw wolnościowych w małżeństwach i rodzinach jest trudna sytuacja ekonomiczna, zmuszająca ich członków do rezygnacji z edukacji (w tym religijnej) oraz życia religijnego⁵⁸. Kolejną trudnością przekładającą się na życie religijne jest migracja. Bywa, że dokonuje się ona bez zapewnienia w nowych miejscach pobytu poszanowania kultury pochodzenia i wyznawanej religii⁵⁹. Biskup Rzymu zwrócił uwagę również na niesprawiedliwości, do których przyczynia się czasami prawo religijne i państwowe, godzące w wolność religijną małżonków. Są bowiem kraje, gdzie chrześcijanie nie otrzymują zgody na zawarcie małżeństwa z osobą przynależną do innej religii, dopóki nie zmienią własnej religii na wyznawaną przez przyszłego małżonka. W niektórych ustawodawstwach nie przewiduje się również możliwości zawarcia małżeństwa przez chrześcijanina w takiej formie, która spełniałaby wymagania prawa kanonicznego. Bywa, że prawodawstwa pozbawiają chrześcijan po zawarciu małżeństwa możliwości ochrzczenia dzieci i wychowania ich zgodnie ze swoją wiarą⁶⁰.

Wolność religijna zostaje ograniczona również wtedy, gdy ustawodawstwo krajowe nie przewiduje możliwości istnienia szkół katolickich ani wychowywania dzieci i młodzieży zgodnie z przesłaniem Ewangelii. Pozbawienie wychowawców szkół katolickich prawa do wyrażenia „sprzeciwu sumienia” także należy zaliczyć do działań gwałcących swobodę wyznawania religii⁶¹. Papieże podkreślali, że rodzice powinni zawsze mieć możliwość przekazywania dzieciom własnego dziedzictwa wiary, wartości i kultury – w sposób wolny, bez przymusu i odpowiedzialnie, za pomocą koniecznych środków, narzędzi oraz instytucji⁶².

Na prawa rodziców zwrócił uwagę Sobór Watykański II w *Dignitatis humanae*. Zaznaczył, że prawo rodziców do organizowania życia religijnego dzieci w ognisku domowym jest własne i pierwotne. Powinni oni zgodnie ze swoim sumieniem decydować o rodzaju nauczania religijnego, jakie otrzymują ich

⁵⁸ Tamże, n. 44.

⁵⁹ Tamże, n. 46.

⁶⁰ Tamże, n. 248.

⁶¹ Tamże, n. 279.

⁶² Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju...*, n. 4; Ioannes Paulus II, Adhortatio Apostolica de familiae christianae muneribus in mundo huius temporis *Familiaris consortio*, 22 listopada 1981 r., n. 46, AAS 74 (1982), s. 138; DH 4.

dzieci. Uprawnienie to powinno być uznane przez prawo państwowe, tak by rodzice mieli zapewnione prawo wyboru szkół lub innych środków wychowania. Prawo państwowe nie może w związku z tym nakładać na nich niesprawiedliwych ciężarów, czy to bezpośrednio, czy pośrednio. Ojcowie soborowi zauważyli również, że prawa rodziców są naruszane wtedy, gdy „zmusza się dzieci do uczęszczania w szkole na wykłady, które nie są zgodne z przekonaniem religijnym rodziców, albo jeśli się narzuca jedyny system wychowania, z którego całkowicie usunięta zostaje formacja religijna” (DH 5).

Zakończenie

W doktrynie Kościoła katolickiego wolność religijna zajmuje miejsce fundamentalne wśród praw przysługujących osobie ludzkiej. Przeprowadzona analiza nauczania papieskiego i dokumentów Magisterium pozwala stwierdzić, że Kościół konsekwentnie ujmuje wolność religijną nie jako uprawnienie absolutne ani czysto prywatne, lecz jako prawo realizowane w relacji do prawdy, dobra moralnego oraz dobra wspólnego.

Wskazane w artykule zagrożenia wolności religijnej mają zróżnicowany charakter. Łączy je jednak wspólne źródło: oderwanie wolności od obiektywnego porządku moralnego oraz redukovanie religii do sfery subiektywnych przekonań. Absolutyzacja wolności, relatywizm, błędne koncepcje państwa, a także procesy społeczno-kulturowe, takie jak globalizacja czy kryzys rodziny, prowadzą w praktyce do marginalizacji religii w życiu publicznym i osłabienia jej wspólnotowego wymiaru. Równie poważnym zagrożeniem pozostają wypaczenia wewnątrzreligijne, w szczególności fundamentalizm i fanatyzm.

Analiza nauczania Kościoła katolickiego ukazuje, że współczesne naruszenia wolności religijnej coraz częściej przybierają formy pośrednie i subtelne, związane z rozwiązaniami prawnymi, presją kulturową oraz ograniczaniem obecności religii w przestrzeni publicznej. Z tego względu obrona wolności religijnej nie może ograniczać się jedynie do sprzeciwu wobec jawnych prześladowań, lecz wymaga krytycznej refleksji nad procesami społecznymi i ideologicznymi, które stopniowo podważają jej rzeczywisty zakres.

W świetle nauczania Magisterium wolność religijna pozostaje nie tylko jednym z podstawowych praw człowieka, lecz także istotnym warunkiem sprawiedliwego i pokojowego ładu społecznego. Jej poszanowanie sprzyja integralnemu rozwojowi osoby ludzkiej, autentycznemu dialogowi oraz harmonijnej współpracy między wspólnotami religijnymi a państwem. Z tego względu refleksja nad zagrożeniami wolności religijnej zachowuje aktualność i domaga się dalszych badań, zwłaszcza w kontekście współczesnych systemów prawnych i praktyki życia publicznego.

Współczesna rzeczywistość pokazuje, że Kościół katolicki musi coraz mocniej i odważniej stawać w obronie tego fundamentalnego prawa każdego człowieka. Parafrazując słowa Zofii Zdybickiej, należy z przykrością stwierdzić, że zdumiewać winna skuteczność ataków na Kościół i przekonanie, że nie ma on prawa głosu nawet wówczas, gdy zagrożone są podstawowe prawa ludzkie⁶³.

Threats to Religious Freedom According to the Doctrine and Discipline of the Catholic Church

This article examines threats to religious freedom as identified in the doctrine and discipline of the Catholic Church. Drawing on papal teaching, documents of the Magisterium, and the Second Vatican Council's *Declaration on Religious Freedom Dignitatis Humanae*, the study analyses the contemporary challenges to its effective realization. The article argues that, in Catholic teaching, religious freedom is neither an absolute nor a purely private right, but one that must be exercised in reference to objective moral truth, human dignity, and the common good. The analysis identifies several major categories of threats: ideological distortions of freedom, particularly its absolutization and moral relativism; erroneous conceptions of the state, including laicism and totalitarian ideologies; socio-cultural processes such as globalization, the crisis of the family; and internal religious distortions, notably fundamentalism and fanaticism. These factors contribute to the marginalization of religion in public life and to subtle, indirect limitations on religious freedom through legal, cultural, and social pressures. The article concludes that contemporary violations of religious freedom increasingly take refined and non-obvious forms, which require not only resistance to overt persecution but also critical reflection on modern legal systems and prevailing social ideologies. Religious freedom remains, in the Church's teaching, a fundamental condition for a just and peaceful social order.

⁶³ Zofia J. Zdybicka, *Religia formująca naród*, „Człowiek w Kulturze” 8 (1996), s. 96.